

УДК 347.998.2

Ю.Я. ЛОЗА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ДОПУСТИМІСТЬ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Ключові слова: експертиза; доказ; висновок

Чинне адміністративно-процесуальне законодавство відносить до доказів будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів (ч.1 ст.69 Кодексу адміністративного судочинства України, далі – КАС України).

Висновок експерта як один із видів доказів варто розглядати як сукупність фактичних даних, встановлених в результаті дослідження матеріальних об'єктів, явищ та процесів, які містять інформацію про обставини справи, проведеного особою, які має спеціальні знання у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу положень Закону України «Про судову експертизу» [1], Інструкції про призначення та проведення судових експертиз [2] і КАС України.

Метою цієї статті є встановлення процесуально-правової природи висновку експерта як доказу, з'ясування особливостей його оцінки в процесі розгляду адміністративної справи.

Спочатку необхідно відзначити, що експертиза має певну юридичну (процесуально-правову) природу. З одного боку, вона є засобом формування судових доказів, підсумком діяльності особи, що володіє необхідними знаннями у певній сфері, а з іншого – являє собою один із методів судового пізнання фактів, що мають значення для правильного вирішення адміністративної справи. Саме тому

експертиза виступає як процесуальна дія, що регулюється нормами права. Чинне адміністративно-процесуальне законодавство регулює діяльність не лише органів, здійснюючих правосуддя, але й експерта, керівника експертної установи, а також права та обов'язки учасників процесу, що мають безпосереднє відношення до експертизи.

На сторінках юридичної літератури помічається, що експертиза (як діяльність експерта) характеризується наступними рисами: проводиться особою, що має спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла; підсумком проведення експертизи є висновок, що містить відомості про факти, що мають значення для вирішення справи, внаслідок чого висновок визнається джерелом доказів; оформлюється у передбачену законодавством процесуальну форму; експертне дослідження здійснюється у процесі доказування, являючись його складовою частиною.

При проведенні експертизи, на відміну від інших процесуальних дій, суттєві для справи факти, як правило, встановлюються за відсутністю суду. Ця особливість пояснює, чому законодавець передбачив цілу систему процесуальних гарантій, дотримання яких покликані сприяти достовірному, повному та об'єктивному встановленню фактів експертом і всебічній перевірці його висновків судом. Сукупність таких гарантій утворює процесуальну форму, особливості якої відрізняють експертизу від інших засобів доказування. Однак висновок експерта є рівним серед рівних, не має переваг перед іншими засобами доказування; він також підлягає дослідженню і перевірці, а фактичні дані, що містяться у ньому, оцінюються судом за загальними правилами.

На думку А.А. Хмирова, доказ вважається допустимим, якщо він отриманий: 1) належним суб'єктом, правомочним виконувати відповідну процесуальну дію; 2) лише з джерел, перерахованих у процесуальному законодавстві; 3) із дотриманням правил проведення процесуальної дії, в ході якої він був встановлений, на підставі всіх вимог закону і результатів процесуальної дії [3, с.13].

Фактичною підставою для призначення експертизи відповідно до ст.81 КАС України служить необхідність використання спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо для з'ясування обставин, що мають значення для справи.

Законодавцем встановлено, що суд може призначити експертизу під час підготовки справи до судового розгляду (п.1 ч.2 ст.110 КАС України), під час судового розгляду справи (ст.131 КАС України).

В усіх випадках обов'язковим є надходження до суду заяви осіб, що беруть участь у справі, з клопотанням про призначення експертного дослідження для встановлення тих чи інших обставин у справі, про що свідчить ст.75 КАС України.

Судова експертиза має бути старанно підготовлена. Процес підготовки експертизи містить такі основні елементи: 1) збирання необхідних матеріалів; 2) вибір моменту призначення експертизи; 3) визначення предмета судової експертизи; 4) формулювання запитань експерту; 5) вибір експертної установи або експерта [4, с.563].

Під час експертного дослідження експерт повинен використовувати систему засобів, способів, прийомів, операцій для вирішення експертних завдань. Не менш важливого значення має дотримання експертом загальних положень, яких він зобов'язаний дотримуватися у своїй діяльності: об'єктивності повноти та всебічності дослідження; його законності та своєчасності; цілеспрямованості та плановості; безпосередності дослідження об'єктів експертизи; процесуального оформлення її результатів.

Якщо експерт не має можливості зробити вірогідний висновок, він зобов'язаний повідомити про неможливість вирішити питання. Він надає висновок лише у тому випадку, якщо обґрунтовано (тобто на підставі проведеного дослідження) переконаний у істинності своїх висновків. Звідси вимога вірогідності співпадає з вимогою обґрунтованості, тобто обґрунтований висновок експерта є вірогідним, а необґрунтований – невірогідним. В той

же час вірогідний висновок експерта може виявитися неістинним. Мова йде, перш за все, про ті випадки, коли в основі висновку знаходяться невірні початкові дані, перевірити які експертним шляхом неможливо.

Висновок експерта повинен бути належним чином вмотивованим, що складає процесуальну гарантію їх обґрунтованості, а це, у свою чергу, гарантує їх вірогідність. Особливе вмотивування необхідне для висновку, складеного в результаті проведення повторної експертизи, якщо отримані дані у ньому розходяться з результатами первинної експертизи. Обґрунтованість та вмотивованість – дві найважливіші складові оцінки експертних висновків.

У залежності від того, які співвідносяться результати експертизи з поставленими на її вирішення питаннями, можна відокремити різні варіанти експертних висновків: 1) висновок експерта, у якому повністю з'ясовані всі обставини, з приводу яких ставилися питання; 2) повідомлення експерта про неможливість дати висновок, коли поставлені перед ним питання виходять за межі його компетенції або якщо наданих йому матеріалів недостатньо для дачі висновку; 3) висновок експерта, у якому вказано вірогідно встановлені дані, але їх недостатньо для відповіді на поставлені питання, однак надають підставу припустити наявність чи відсутність обставин; 4) висновок експерта, у якому, окрім поставлених питань, відповідно до ст.83 КАС України, вирішені додаткові питання, що мають значення для справи.

На думку В.М. Галкіна, у висновку експерта, в якому достовірно встановлені дані, недостатні для відповіді на поставлене питання, проте, надають підставу припустити наявність (відсутність) обставин, вважаються вірогідними [5, с.39]. Ряд вчених вказують, що практичне значення вірогідних висновків у процесі доказування фактичних обставин є позитивною при їх використанні у сукупності з іншими зібраними по справі доказами для вірогідного встановлення зробленого експертом висновку. Такі імовірні висновки мо-

жуть використовуватися і для логічного обґрунтування інших фактів. Однак з'ясування цих обставин і остаточне вирішення питання знаходиться за межами експертного дослідження [6, с.54].

Найбільш доказове значення мають категоричні висновки (стверджувальні чи заперечуючі), які не допускають різних тлумачень і чітко підтверджують або заперечують ті чи інші факти. Але й категоричні висновки експерта потребують перевірки, оцінки їх обґрунтованості та вірогідності, як і будь-які інші докази. Лише ретельний всебічний аналіз та критична оцінка встановлених експертним дослідженням фактів забезпечує перевірку вірогідності та обґрунтованості висновку експерта і дозволяє суду використовувати їх як доказ по справі. Оцінка висновку експерта на кожній стадії адміністративного процесу характеризується своїми особливостями, але засади та мета оцінки доказів на всіх стадіях однакові.

Оцінка висновку експерта судом зараховує до себе перевірку відповідності його висновку іншим зібраним по справі доказам. Сам по собі факт протиріччя висновку експерта деяким матеріалам справи ще не свідчить про помилковість його результатів, так само як і відповідність їх іншим доказам ще не підтверджує вірогідність висновку. Лише у сукупності зі всіма зібраними по справі доказами він служить підставою для висновку про обставини справи.

Допустимість висновку експерта як судового доказу припускає, що його форма повинна відповідати вимогам КАС України. Однак не будь-яке порушення закону тягне недопустимість висновку експерта як судового доказу. Наприклад, Р.С. Белкін підкреслює, що порушення процесуального порядку призначення та проведення експертизи можуть бути двоякого роду: а) такими, що не можуть бути усунені без призначення нової експертизи і тягнуть недопустимість висновку; б) такими, які «суттєві самі по собі, але можуть бути усунені без призначення та проведення нової експертизи» [7, с.287–288].

Теорією та практикою вироблений приблизний перелік випадків порушення закону при проведенні експертизи, коли висновок експерта слід вважати недопустимим [8, с.245]. Аналіз такого підходу та діючих приписів КАС України дозволяє встановити, що в адміністративному судочинстві суттєвими порушеннями варто визнати: а) проведення експертизи особою, яка підлягала відводу (ст.29 КАС України); б) порушення процесуального порядку направлення матеріалів на експертизу, в результаті чого підлягали дослідженню неналежні об'єкти; в) проведення експертного дослідження особами, які не були призначені експертами по справі; г) відсторонення осіб, які беруть участь у справі, від участі в експертизі шляхом позбавлення належних їм процесуальних прав, вказаних у ч.2 та 3 ст.81 КАС України.

При оцінці висновку експерта аналізуються весь перебіг експертного дослідження. З цього приводу В.Н. Арсеньєв вказує на ряд питань, які повинні вирішуватися під час оцінки висновку експерта. Зокрема: чи були представлені експерту необхідні та вірогідні матеріали; чи проведено експертне дослідження у повному обсязі; чи були підґрунтям для висновку експерта наукові положення, чи отримано воно в результаті застосування існуючих методик; чи обґрунтовані висновки експерта; чи проводилася експертиза компетентною особою та у межах її компетенції [9, с.35].

Визнання висновку експерта джерелом доказу зобов'язує звертати увагу на суб'єкта експертизи. По відношенню до експерта діє дві вимоги: об'єктивність та компетентність. Основні критерії оцінки висновку експерта з точки зору компетентності експерта складаються у дослідженні питань, поставлених перед експертом, і віднесення їх до тієї чи іншої галузі знань; ознайомлення з даними, що характеризують експерта як спеціаліста в певній галузі знань. Висновок експерта оцінюються також з точки зору того, чи не вийшов він за межі своєї компетенції. Як помічається на сторінках юридичної літератури, за межами компетенції експерта – дії по збиранню дока-

зів, а також самостійний відбір початкових даних з матеріалів справи [10, с.63].

Таким чином, допустимість висновку експерта припускає належного суб'єкта експертизи, процесуальну придатність об'єктів, дотримання процесуального порядку призначення та проведення експертизи та правильне оформлення її результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про судову експертизу» : від 25.02.1994 р. // ВВР України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз / затв. наказом Міністерства юстиції : від 08.10.1998 р., № 53/5 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46.
3. Хмыров А. А. Проблемы теории доказывания : учебное пособие / А. А. Хмыров. – Краснодар : Изд-во Кубанск. гос. ун-та, 1996. – 180 с.
4. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : в 2-х т. / В. К. Матвійчук, І. О. Хар. – Вид. 2-е, змін. та доп. ; за заг. ред. В. К. Матвійчука. –

Т. 1. – К. : Алерта, КНТ, 2008. – 787 с.

5. Галкин В. М. Юридическая природа экспертизы / Галкин В. М. // Труды Центрального НИИСЭ. – 1971. – Вып. 3. – С. 39–59.
6. Орлов Ю. К. Категории вероятности и возможности в экспертном исследовании / Орлов Ю. К. // Вопросы теории судебной экспертизы : сборник науч. трудов. – 1979. – Вып. 39. – С. 49–82.
7. Белкин Р. С. Собираание, исследование, оценка доказательств: сущность и методы : учебное пособие / Р. С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 295 с.
8. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе / Петрухин И. Л. – М. : Юрид. лит., 1964. – 267 с.
9. Арсеньев В. Д. Истина, достоверность и обоснованность в судебном и экспертном исследовании по уголовным делам / Арсеньев В. Д. // Вопросы теории судебной экспертизы. – 1979. – № 39. – С. 33–45.
10. Селина Е. В. Доказывание с использованием специальных познаний по уголовным делам : монография / Е. В. Селина ; под ред. А. А. Хмырова. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2003. – 123 с.

Лоза Ю. Я. Допустимість висновку експерта в адміністративному судочинстві / Ю. Я. Лоза // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 531–534 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/111javac.pdf>

Розглянуто питання, що стосуються процесуально-правової природи висновку експерта як доказу, допустимості та доказового значення ймовірних висновків експерта.

Лоза Ю.Я. Допустимость заключения эксперта в административном судопроизводстве
Рассмотрены вопросы, касающиеся процессуально-правовой природы заключения эксперта как доказательства, допустимости и доказательственном значении вероятных заключений эксперта.

Loza Ju.A. Permissible of the Conclusion of Expert in Administrative Legal Proceedings
The questions connected to the legal nature and contents of conclusion of expert as evidence are considered. Permissible and demonstrative values of the probable of conclusion of expert are investigated.